

Davorin Peršič
**MIŠLJENJE
KOT VIŠJE
IZKUSTVO
ZNOTRAJ
IZKUSTVA
V FILOZOFIJI
RUDOLFA
STEINERJA**

181-194

DAVORIN PERŠIČ
KUD SREDINA,
VIDOVDANSKA 2
SI-1000 LJUBLJANA
DAVORIN.PERSIC@GUEST.ARNES.SI

POVZETEK

V RAZISKAVI POKAŽEMO NA mišljenje kot na višje izkustvo znotraj izkustva, ki je spoznavnoteoretski začetek Steinerjeve filozofije in obenem utemeljitev goethejevskega pogleda na svet. Izhajamo iz sodobne dualistične zavesti med idejnim (ideja) in realnim svetom (dejanskost) in pozornost usmerimo na čisto izkustvo, kjer mišljenje kot povezovanje danosti ni vključeno. Znotraj kaotičnega agregata posameznih zunanjih in notranjih zaznav odkrijemo posameznost, ki v neposrednosti danosti same sebe razkriva svoje bistvo. To je mišljenje, ki se razkrije kot izkustvo, a osvetljuje vsa ostala izkustva. Da do tega višjega izkustva pride, mora biti dejaven tudi naš duh. Pri aktivnosti naše zavesti pridobimo neposreden vsebinski pojav, ki je sam v sebi dovršen. Znotraj realnega sveta izkustev se mišljenje odkrije kot realna idejna vsebina sveta.

Ključne besede: izkustvo, višje izkustvo, mišljenje, spoznavna teorija, racionalni empirizem, antropozofija

ZUSAMMENFASSUNG

DAS DENKEN ALS HÖHERE ERFAHRUNG INNERHALB DER ERFAHRUNG IN DER PHILOSOPHIE RUDOLF STEINERS

In unsere Betrachtung zeigen wir auf das Denken als höherer Erfahrung innerhalb der Erfahrung, daß auch erkenntnistheoretische Anfang der Philosophie Rudolf Steiners und Begründung Goetheanises Weltanschauung ist. Wir fangen mit gegenwärtigem dualistischem Bewusstsein zwischen ideelle (Idee) und reale Welt (Wirklichkeit) an und richten unsere Aufmerksamkeit auf reine Erfahrung, wo das Denken durch Verbindung des Gegebenen nicht aktiv ist. Innerhalb des chaotischen Aggregats einzelnen äußeren und inneren Wahrnehmungen bringen wir ans Licht eine Einzelheit, dass in ihre unmittelbare Gegebenheit seine Wesen offenbart. Das ist das Denken, dass Licht auf alle andere Erfahrungen werfen kann. Unsere Geist muss tätig sein, dass zum diese Erfahrung kommt. In Tätigkeit unseres Bewusstseins bekommen wir unmittelbare inhaltliche Erscheinung, dass in sich Selbst vollendet ist. Innerhalb der realen Welt der Erfahrung offenbart sich das Denken als der real-ideele Inhalt der Welt.

Stichwörter: Erfahrung, Höhere Erfahrung, Denken, Erkenntnistheorie, rationelle Empirismus, Anthroposophie

::UVOD IN IZHODIŠČA

Filozofska izrazna pot se pri Rudolfu Steinerju začne z njegovo uredniško spremno besedo h Goethejevim naravoslovnim spisom, s krajšimi filozofskimi članki in s prvim filozofskim knjižnim delom z naslovom *Temeljne linije spoznavne teorije goethejevskega pogleda na svet s posebnim ozirom na Schillerja*,¹ ki ga je napisal in objavil kot petindvajsetletnik leta 1886.

Ta samostojni prvenec torej ni razvita Steinerjeva misel, ki je sledila v njegovih kasnejših filozofskih delih in na spoznavnoteoretskem polju dosegla svoj vrhunec v *Filozofiji svobode* (1894), v pregledu razvoja filozofske misli pa v *Ugankah filozofije* (1914),² vendar pa je to izhodišče njegovega filozofskega pogleda. Ko je to knjigo po skoraj štiridesetih letih (1923) v *nespremenjeni* obliki z manjšimi dodatki znova izdal, jo je tudi sam označil kot seme oziroma kal lastnega spoznavnega dela in dodal, da ima njena vsebina isto nujnost kot v času prve izdaje.

V tej knjigi, ki je tudi izhodišče in področje naše raziskave, je sicer podal skico goethejevskega pogleda na svet, vendar lahko pojasnimo, da je goethejevski pogled na svet oziroma njegov svetovni nazor Steiner prepoznaval v svojem lastnem pogledu na svet, zato lahko v tem spoznavnoteoretskem mladostniškem delu razbiramo osnovne smernice Steinerjevega filozofskega pogleda na svet.

Namen naše raziskave je razumevanje in pojasnitev osnovnih Steinerjevih spoznavnoteoretskih izhodišč oziroma prikaz pojmov "izkustva" in "mišljenja kot višjega izkustva v izkustvu".

Steinerjevo izhodišče filozofije je zavest, kjer se neposredno kaže neka temeljna dualnost. Pred nami so številni raznovrstni pojavi: v neorganski naravi imamo npr. telesa, ki se gibljejo, v organski npr. različne rastline, v zgodovini npr. različne zgodovinske dogodke itd. Obenem imamo tudi znanosti o teh pojavih, kjer poskušamo priti do pravega vzroka in posledice, najti povezave med pojavi, razložiti odnose med dogodki itd.

Vsaka znanost ima torej dano neko področje pojavov, kjer išče povezavo med pojavi. Na ta način se v znanostih ohranja temeljno nasprotje: idejni, pojmovni svet, ki smo ga pridobili z znanostjo na eni strani in znanosti dani, realni predmeti na drugi strani. Seveda takoj pride do vprašanja, ali obstaja znanost, ki se ukvarja s samim odnosom med znanostjo in pojavi znanosti?

¹Rudolf Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1999.

²Rudolf Steiner, *Die Philosophie der Freiheit*, Verlag der Rudolf Steiner-Nachlassverwaltung, Dornach, 1962. Rudolf Steiner, *Die Rätsel der Philosophie*, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1985.

Imamo lahko znanost, ki hoče priti do povezave med idejnim in realnim svetom, med idejo in dejanskostjo? Steiner svoji obravnavi pripiše ravno ta namen in kot nekakšno izhodišče te znanosti postavi vprašanje: "Kakšen pomen ima zrcaljenje zunanjega sveta v človeški zavesti, v kakšnem odnosu sta naše mišljenje o predmetih dejanskosti in sami predmeti dejanskost?"³ Mišljenje o predmetih in sama predmetna dejanskost sta v izhodišču zavesti, kjer moramo začeti naš premislek.

::DOLOČITEV POJMA IZKUSTVA

Steiner predmete dejanskosti označi kot tiste, ki so človeku dostopni skozi izkustvo, kjer mišljenje, s katerim bi te predmete kakorkoli presojali ali med seboj povezovali, ni prisotno. V izkustvu brez prisotnosti mišljenja, ki ima vlogo povezovalca, so nam dana le dejstva, ki prihajajo v času drug za drugim in so v prostoru drug poleg drugega. Drug z drugim nimajo ničesar in so si povsem enakovredni. Naše mišljenje takrat ni prisotno in mi smo na neki način povsem povnanjeni. Naša zavest je prizorišče posameznih pojavov, ki v njej vzniknejo kot popolnoma raznolike posameznosti, ki med seboj nimajo nobene povezave.

Ta zavest ima pred seboj kaotično prepletanje form, barv, svetlobe, tonov, sil, ki se v njej pojavijo. Gre za golo zaznavanje oziroma beleženje raznolikosti, torej za dejavnost, kjer so nam predmeti sveta enostavno dani. Zaznamo raznolik, razčlenjen zunanji in notranji svet, pri čemer nimamo nobene aktivne vloge. Svet je enostavno pred nami in se ponudi našemu čutnemu in duhovnemu dožemanju.

Raznolikost in mnogovrstnost podob, barv, tonov itd., ki se pojavijo, hočemo urediti in najti njihove povezave, vendar takrat že preidemo iz čistega izkustva v dožemanje, ki ima svoj izvor tudi v mišljenju.

Pri zunanjih stvareh si lahko predstavljamo, kako se nam neko telo pojavi kot množica form in barv, ki je od nas neodvisna in se nam vsili. Ravno tako je pri notranjem svetu, kjer je neko čustvo ravno tako dano dejstvo, ki se pojavi. Iz nam neznanega onostranstva stopi pred nas in nas preplavi. Tako zunanji kot notranji svet čutimo kot nekaj danega. Tudi samega sebe najdemo kot izkustveno danost. "Na tej stopnji našega vedenja niso le stvari zunanjega sveta in poteki notranjega sveta brez medsebojne povezanosti, ampak je tudi naša lastna osebnost neka izolirana posameznost nasproti ostalemu svetu.

³Rudolf Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1999, str. 26.

Sami sebe najdemo kot *eno* nešteti zaznav brez odnosov do predmetov, ki nas obdajajo.²⁴

Za še pomembnejše pa se izkaže, da je tudi samo mišljenje na tej točki neka danost, ki je prisotna kot neka dejavnost naše zavesti in kot taka stvar izkustva. Tudi mišljenje si lahko postavimo nasproti in ta podoba nam ravno tako prihaja kot dejstvo iz neznanega sveta. V sebi ga najdemo kot neko dejavnost motrenja in kot tak je ravno tako podrejen formi izkustva.

Najprej se zdi, da pride Steiner že na samem začetku v protislovje, saj najprej določa izkustvo kot tisto formo dejanskosti, ki tvori predmete, ki jih mišljenje uporablja in samo mišljenje izloči iz polja čistega izkustva, sedaj pa ga označi za izkustvo. Vendar temu ni tako, saj nas nič ne ovira, da miselne aktivnosti oz. mišljenja ne prepoznamo kot neke človeške danosti notranjega sveta. Mišljenje ima lahko tudi drugačne lastnosti, kar bomo kasneje tudi pokazali, vendar ena izmed njih je prav gotovo ta, da ga lahko najdemo znotraj samih izkustvenih dejstev. Mimo mišljenja ne moremo, kakor tudi ne mimo notranjih čustvenih stanj in zunanjega sveta.

Vsi trije pa lahko postanejo predmet mišljenja. Kakor lahko povezujemo zaznavne stvari, najdemo povezave in vzroke čustev, tako lahko raziskujemo tudi samo mišljenje. In šele takrat to ni zgolj izkustvo.

::VSEBINA IZKUSTVA

Čisto izkustvo je torej agregat posameznosti, ki so med seboj vsebinsko povsem nepovezane in kjer noben člen izkustvenega sveta ni vzrok nekemu drugemu členu. Noben pojav ni pomembnejši od drugega, saj šele z premislekom vzpostavimo odnos med posameznimi pojavi. Zaznana dejstva so raznovrstne in enakovredne stvari. Steiner poda nekaj primerov: "Za izkustvo je polž, ki je na nižji stopnji organizacije, enakovreden najbolj razviti živali. Razlika v popolnosti organizacije se nam pojavi šele, ko dano raznolikost pojmovno dojamemo in predelamo. V tem pogledu sta enakovredni tudi kultura Eskima in kultura izobraženega Evropejca; Cezarjev pomen za zgodovinski razvoj človeštva za *golo izkustvo* ni nič večji od pomena enega izmed njegovih vojakov. Če gre za golo dejstvo izkustva v literarni zgodovini, Goethe ni nad Gottschedom."²⁵

Da bi lahko bolj natančno razumeli vsebino čistega izkustva in podali nam znane ugovore, navajamo še en opis čistega izkustva. Steiner navede daljši citat Johannesa Volkelta, ki mu je uspelo nazorno prikazati, kar tu imenujemo čisto

²⁴Prav tam, str. 35.

²⁵Prav tam, str. 31.

izkustvo. Kljub temu, da gre za avtorja, ki ima bistveno drugačen pogled od Steinerjevega, mu Steiner prisodi izvrstno karakterizacijo čistega izkustva. Volkelt pravi: "Zdaj ima na primer moja zavest za vsebino predstavo, da sem danes skrbno delal; neposredno zatem se naveže predstavna vsebina, da se grem z dobro vestjo sprehajat; nenadoma vstopi zaznavna slika odpirajočih se vrat in vstopajočega pismonoše; podoba pismonoše enkrat iztegne roko, drugič odpira usta in potem nasprotno od tega; hkrati se z zaznavno vsebino odpirajočih se ust povežejo najrazličnejši slušni vtisi, med njimi tudi ta, da je zunaj začelo deževati. Pismonoša izgine iz moje zavesti in predstave, ki zdaj vstopijo v mojo zavest, imajo po vrsti za vsebino: prijete škarij, odprtje pisma, očitek neberljive pisave, podobe raznolikih pisnih znakov, raznovrstne fantazijske slike in misli, ki se na to navezujejo; komaj se ta niz predstav zaključi, ko zopet vstopi predstava, da sem danes skrbno delal in nato zaznava deževanja pospremljena z nejevoljo; zatem obe izgineta iz moje zavesti in vznikne predstava z vsebino, da se neka težava, ki naj bi bila med današnjim delom že odpravljena, ni odpravila; ob tem obenem vstopijo predstave: svoboda volja, empirična nujnost, odgovornost, vrednost kreposti, absolutno naključje, nepojmljivost itd. in se med seboj združujejo na najbolj raznoličen, kompliciran način; in podobno se odvija naprej."⁶

Gre le za nize raznolikih posameznosti. Tisto, kar je zaznavno, je neskončna raznolikost številnih vtisov, ki ni povezana v neko celoto, saj gre pri kakršnikoli povezavi že za mišljenje. Ti vtisi torej niso le forme, toni, vonji in okusi, ampak tudi goni, simpatije, antipatije, akti volje, predstave, pojmi, ideje, iluzije in halucinacije.

Neskončna raznolikost, ki jo imamo v izkustvu, je torej *miselno* ravna površina, ki šele z iskro misli, ko lahko predmete obravnavamo v povezanosti, pridobi poglobitve in povišanja. Ta ravna površina pa ni neka enotnost, saj bi z njo pridobili medsebojne odnose in razmerja in s tem ta neskončna *nepovezana* raznolikosti, kjer se mi v izkustvu kažejo sami predmeti, ne bi obstajala.

V tem se Steiner obrani ugovora, da sama raznolikost uvaja neko enotnost oziroma povezanost. Enotnost potrebujem šele pri primerjanju, pri čistem izkustvu pa gre za nizanje nepovezanih pojavov. To, da jih razlikujemo, je gotovo, vendar posamezno dejstvo nima nobenega pomena za drugo posamezno dejstvo ali za celoto naše resničnostne slike. Do naših trditev, kaj je izkustvo, smo prišli ravno in samo na podlagi prepoznanja dane kvalitativne raznolikosti.

To, da ni pomenske povezanosti pojavov, se v samih pojavih ne kaže kot *neka*

⁶Johannes Volkelt, *Erfahrung und Denken* (1886), citirano po: Rudolf Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1999, str. 33.

pomenska povezanost. Šele primerjava znotraj celote raznolikosti bi pomenila neko soodvisnost pojavov, ki pa je v izkustveni danost ne prepoznavamo. Ravno tega torej v čistem izkustvu ni.

To nam dobro dokazuje tudi primer slepega, ki v nekem trenutku spregleda. Njegova zavest se takrat izpolni s kaotičnimi zaznavami barv, svetlobe in form. Modra, rdeča, svetla, temna, kriva, ravna, vse to se najprej *brezpomensko* odvija pred njim. Zazna raznolikosti, vendar jih med seboj še ne povezuje in jim ničesar ne pripisuje. Zgolj izkuša jih.

Nekdo bi mogoče v podobnem smislu ugovarjal in trdil, da gre pri tem, ko navajamo npr. rdečo, modro, svetlo, polža, Cezarja, pismonošo, dež, nejevoljo, odgovornost, svobodno voljo, empirična nujnost itd. že za ideje, ki so produkti mišljenja. Mišljenje bi tako že bilo aktivno in bi torej že bilo prisotno v čistem izkustvu oziroma zaznavi. V tem se navidez pojavi problem, če na tem mestu ideje ne prepoznamo *zgolj* kot nekaj danega. Kar se pred nami pojavi so lahko pojmi ali ideje, a pozornost ni usmerjena na *vsebino*, zato mišljenje ni udeleženo. Ideja je v tem primeru le dana posameznost. To dilemo v svoji disertaciji dobro opiše Bernhard Kallert, ko pri vprašanju pojma zavesti pravi: "Pojem zavesti je, kot vsi ostali pojmi, tu (v čistem izkustvu, op. p.) prisoten zgolj še kot spomin in kot tak člen danega, brez vsakršne povezave z drugimi elementi te slike sveta."⁷ Prisotnost ideje še ne pomeni neposredne prisotnosti mišljenja.

Kot je tudi mišljenje lahko le izkustvena danost, je seveda tudi ideja lahko le izkustvena danost in s tem le zaznava. Danost čiste izkušnje je namreč prisotna, ko je odsotna aktivnost mišljenja, ko so naši pojmi le še "spomini", kakor se izrazi Kallert. So le zaznavni objekti. Michael Muschalle se pri razumevanju tega problema zanimivo izrazi: "Zaznavni objekt je na ta način strjena pojmovnost – lahko se bolj slikovito izrazimo: zamrznjen duh."⁸ Do pojma oziroma ideje lahko pristopim v čistem izkustvu ali z aktivnostjo mišljenja, ki vanjo vsebinsko prodira in jo izgrajuje, kar bomo še opisali. Če se pri aktivnem mišljenju lahko o nečem motimo ali ne, pa je to stanje, kjer se niti ne da govoriti o resnici ali zmoti, saj je ravno to šele v domeni mišljenja. Ideje so lahko takšne ali drugačne, bistveno je le, da so nam dane.

Navidez ostane tudi problem konstituiranja idej in pojmov. Vendar za njihovo konstituiranje na tej točki ne moremo vedeti in zato tudi ne špekulirati, kako je nastala. Ne govorimo o tem, kako je npr. ideja svobode nastala, ampak

⁷Bernhard Kallert, *Die Erkenntnistheorie Rudolf Steiners, Der Erkenntnisbegriff des objektiven Idealismus*, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1960, str. 31

⁸Michael Muschalle, *Zum Begriff des Gegebenen bei Rudolf Steiner*, 1997, Kapitel 7d, Vir: www.studienzuranthroposophie.de/GegebenInhalt.html.

kažemo na to, da je lahko dana. In dana je lahko na tak način kot katerikoli dan vtis. Ne gre za vprašanje geneze ideje, ampak za prepoznanje čistega izkustva. Kallert ravno tako zavzame ta pogled: "Odločujoče na tej stopnji sploh še ni, kaj je tisto, kar je dano in od kod prihaja, ampak je odločujoče dejstvo, da se to stanje vzpostavlja v čistemu izkustvu."⁹

Na tem mestu naj povemo, da tudi ne gre za to, ali lahko dosežemo neko *predmiselno* stanje, kjer ni konstituirana nobena ideja, ampak za to, ali lahko najdemo neposredno danost, ki je z našo *umetno vzpostavljeno* povnanjenostjo lahko edino zanesljivo izhodišče spoznavnoteoretskega raziskovanja. Steiner v svoji naslednji knjigi *Wahrheit und Wissenschaft* pravi: "Meja med danim in spoznanim ne bo sovpadla z nobenim trenutkom človeškega razvoja, ampak mora biti narejena *umetno*. To pa se lahko naredi na vsaki razvojni stopnji, če le pravilno naredimo rez med tistim, kar se brez miselne določitve pred spoznanjem pojavi pred nami in tistim, kar se s slednjim iz tega šele naredi."¹⁰ Gre torej za zavesten poseg, ki, ne glede na število in kompleksnost pojmov in idej, usmeri pozornost le na njihov zunanjo, že izgrajeno plat. S tem jih "očisti"¹¹. In bistveni moment zato ni izvorno predmiselno stanje, ampak vpogled v čisto izkustvo na katerem koli polju raziskovanja.

Morda bi sklepali, da se naša zavest nikoli ne more otresti mišljenja ali celo jezika in je vedno že znotraj njegove določitve in da smo torej že vnesli, kar razbiramo iz danega izkustva. Gre za to, da ko govorimo o tem, uporabljamo mišljenje, pojme in jezik.

Steiner sam odgovarja na ta ugovor s tem, ko trdi, da pri tem ne gre za trditev, da je nekaj to in to, ampak zgolj za usmeritev bralčeve pozornosti na področje dejanskosti, kjer vznikajo raznolike posameznosti brez miselnih povezav. V resnici gre za akt golega beleženja. Te ideje oziroma pojmi so bili uporabljeni zato, da bi opisali in usmerili pogled in ne da bi izražali to trditev. "Teh pojmov nismo želeli priložiti izkustvu; le uporabili smo jih, da bi usmerili pozornost na tisto formo, ki je prosta vsakršnega pojma. Vse znanstvene raziskave morajo biti izvedene s pomočjo jezika in ta lahko zopet izraža le pojme. Vendar pa je bistveno drugače, če uporabimo določene besede, da bi to ali ono lastnost neki stvari neposredno pripisali, ali pa jih le uporabimo, da bi pogled bralca ali poslušalca usmerili na nek predmet."¹²

⁹Bernhard Kallert, n. n. m., str. 31.

¹⁰Rudolf Steiner, *Wahrheit und Wissenschaft, Vorspiel einer "Philosophie der Freiheit"*, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1967, str. 52

¹¹Prim. Rénatus Ziegler, *Intuition und Ich-Erfahrung*, poglavje "Reine Wahrnehmung", Verlag Freies Geistesleben, 2006, str. 230.

¹²Rudolf Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*, Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1999, str. 40.

Ob tem poda tudi primerjavo, ko lahko enkrat trdimo, da ima nekdo takšne in takšne lastnosti, drugič pa smo pozvani, naj ga opazujemo v določenem okolju. V prvem primeru bomo določeno lastnost s svojo trditvijo že pripisali, v drugem bomo le pozvani, da opazujemo in presojava v določenih okoliščinah. Opis torej tudi v drugem primeru uporablja jezik in pojme, vendar le, da bi usmeril pogled na izkustvo, kjer naše mišljenje ne sodeluje. "S temi kot tudi z vsemi prejšnjimi izražaji, ki se tičejo čistega izkustva, o slednjem nočemo ničesar trditi, ničesar soditi, temveč nanj *zgolj pokazati*, kar pa ni mogoče drugače kot z jezikom."¹³

Drug ugovor bi bil, da sploh ne gre za pojav oziroma predmete, temveč na primer le za valovanja in molekularne procese, ki jih mi že "obdelamo" in se nam kažejo kot barve ali vtisi. Tudi če gre za to, nas v tem koraku to niti ne sme zanimati, saj s tem, ko jim pripišemo neko miselno, čutom nedostopno dejanskost, stopimo na področje izven izkustva. V izkustvu rdeča in modra nista valovanje svetlobe te in te valovne dolžine, temveč je rdeča tisto, kar se mi daje kot rdeča, kar je doživetje rdeče. In to je za izkustvo edina dejanskost.

Vprašanje, ali nas čutila varajo, torej tu ne pride v poštev, saj opisujemo dejanskost, ki je mišljenju šele dana in je to sam proces pred kakršno koli miselno opredelitvijo. Bistveno je, da se "našemu mišljenju kot izgrajena (dokončana) in nam vsiljena forma dejanskosti (izkustvo) ne pojavi kot molekularno dogajanje, ampak kot barva, ton itd."¹⁴

Steiner v tem okviru pokaže tudi na skoraj aksiomsko, in vendar povsem neupravičeno, opredelitev čistega izkustva kot subjektivne predstave sveta. Vsa raznolikost danega sveta, ki se kaže v barvah, tonih, je po mnenju mnogih le predstava znotraj individualne človeške zavesti, na kateri se potem gradi naprej. Tu zopet navede Volkelta, a tokrat kot predstavnika tovrstnega sklepanja, ki trdi, "da so vsi akti, ki hočejo imeti pravico do tega, da so objektivno spoznanje, nedeljivi s spoznavajočo, individualno zavestjo, da se najprej odvijajo neposredno in nikjer drugje kot v zavesti individuuma, in da so povsem nezmožni dojeti ali vstopiti na področje dejanskega, ki se nahaja zunaj"¹⁵.

Vendar ni nobenega razloga, da bi izkustvo označili za subjektivno predstavo, da bi mu pripisali subjektivnost. Mogoče bi nas v to zavedlo sklepanje na podlagi fizioloških ugotovitev, kjer ugotavljamo, da šele s sodelovanjem našega organizma nastane kompleksnost zaznav in občutij, ki jih imenujemo izkustvo. "Ta karakteristika, da je naš pojavni svet v *fiziološkem smislu* subjektivne narave, pa je že miselna določitev le-tega. Že predpostavlja uporabo

¹³Bernhard Kallert, n. n. m., str. 31.

¹⁴Prav tam, str. 28.

¹⁵Johannes Volkelt, n. n. m., str. 37

mišljenja pri izkustvu. Pred tem bi morali raziskati povezanost teh dveh faktorjev spoznanja.”¹⁶ Podobno torej kot pri trditvi, da je sam pojav pogojen z nečim drugim (npr. z jezikom) ali da je “v resnici” nekaj drugega (npr. valovanje) kakor se kaže, je tudi tu uporabljeno mišljenje, ki pripisuje.

Steiner nadalje pokaže na primeru Volkelta, kako je takšno mišljenje v nasprotju s svojimi lastnimi predpostavkami. Ko pridemo do ugotovitve, da je izkustvo zgolj niz kaotičnih slik brez miselne določenosti, kjer ne dovoljujemo nikakršne miselne povezanosti, ne moremo znotraj izkustva prestopiti niti v dvom, kaj šele v tezo o subjektivnosti samega izkustva. Nikjer ni nobenega subjekta ne objekta in spoznavalec je vendar le ena izmed vsiljenih danosti znotraj izkustva kakor kateri izmed drugih pojavov. “Če dodamo zaznavnemu svetu predikat subjektiven, je to ravno neka miselna določitev, kakor če bi padajočemu kamnu pripisali *vzrok* za vdolbino na tleh. Sam Volkelt pa obenem ne dopušča nikakršne povezanosti izkustvenih stvari. Tu je protislovje njegovega pogleda, tu ni zvest svojim načelom, ki govorijo o izkustvu. S tem se zapre v individualnost in ni več v stanju, da pride iz nje.”¹⁷

Problem je v tem, da si na ta način zapremo pot do sveta, saj nikdar ne moremo z vso gotovostjo trditi česar koli. Vse je v končnem smislu subjektivno.

Z izkustvom, kjer so nam dani čutni (zunanji in notranji) pojavi, pa Steiner do te točke ne opiše nič drugega kakor zgolj zaznavno stvar ali zaznavni proces, ki se pojavi v času in prostoru. Tisto, kar je neposredno dano v izkustvu, naj bo to zaznava zunanjega sveta, misli, spomina, čustva, jaza, vznikne v horizontu kot z ničemer povezan pojav iz nam neznanega onostranstva. Lahko ga beležimo, vendar ga ne moremo miselno določati, če hočemo, da ostane čisto izkustvo.

::MIŠLJENJE KOT IZKUSTVO V IZKUSTVU

Za Steinerja je bistveno, da znotraj izkustva iščemo element, ki osvetljuje druge elemente, saj le tako ne izgubimo notranje enotnosti raziskovanja in samega filozofskega pogleda. Enotnost, ki se odvija v izkustvu, postavi kot temeljno znanstveno zahtevo. In če pogledamo ta nepovezan kaos izkustva, najdemo znotraj izkustva, najprej kot samo dejstvo izkustva, neki element, ki nas obenem vodi iz golih posameznosti. To je mišljenje. Mišljenje kot dejstvo izkustva ima v okviru izkustva poseben položaj.

Kot smo pokazali, se skozi ostale pojave izkustva, ki se mi dajejo, ne moremo dvigniti nad posameznosti in jih povezati, medtem ko nam mišljenje

¹⁶Rudolf Steiner, n. n. m., str. 37.

¹⁷Prav tam, str. 38.

ravno to omogoča. Pri ostalih izkustvih moram zakonsko povezavo, ki obstaja med dvema dejstvoma, še dodatno pridobiti, medtem ko je pri mišljenju že neposredno dana skozi izkustvo. Steiner odkrije mišljenje kot izkustvo, kjer se mi neposredno daje več kot pri ostalih izkustvih. Pojavi se celotna stvar s svojim bistvom in ne le površinski del stvari. To lahko primerjamo z lupino in jedrom. Pri ostalih izkustvih izkušamo le tisto prvo, neposredno, ki pa je le lupina same stvari, medtem ko sta pri mišljenju jedro in lupina nedeljiva enotnost.

Tu se pojavi vprašanje, kako vemo, da gre pri ostalih izkustvih res le za lupino stvari, ki še ne izraža svojega bistva. Če predpostavimo obratno, da bi s samim izkustvom pridobili bistvo stvari, potem bi bila naša znanost lahko le zbirka beležk o neskončno raznolikih pojavih izkustva. Iz izkustvenega kaosa raznolikosti ne bi prišli iz posameznosti. Posameznega pojava zaradi njegove nepovezanosti ne bi mogli z ničemer povezati. Lahko bi jih le nizali. Tako je pri vseh danostih izkustva, razen pri mišljenju. Steiner to opiše s primerom: "Predpostavimo: pred menoj je tekočina, ki jo zavrem. Najprej je mirna, potem vidim, kako se iz nje dviguje para, potem pride v gibanje in končno v celoti preide v formo pare. To so posamezne zaznave, ki so se pojavile ena za drugo. Zadeve lahko obračam in sučem kot hočem: če obstanem pri tem, kar mi dajejo čutila, ne morem najti nobene povezave med dejstvi. Pri mišljenju ni tako. Ko na primer dojamem misel vzroka, me z lastno vsebino privede do posledice. Misli moram le zajeti v tisti formi, kjer pridejo kot neposredne izkušnje, in že se pojavijo kot ustrezne določitve."¹⁸

Pri mišljenju se samo bistvo, tisto, kar je sama notranja stvar, notranja zakonitost pokaže kot neposredno dano, kot dana vsebina. Pri ostalih izkustvih moramo to vsebino šele najti. Kljub temu, da mišljenje ni zgolj običajna izkustvena danost, še vedno ne zapustimo splošnega področje izkustva. V mišljenju še vedno neposredno izkušamo, ampak ta izkustvena danost je znotraj sama sebe vsebinsko poglobljena. Razlika je v tem, da pri mišljenju lahko ostanemo pri sami neposrednosti, medtem ko ostala izkustva zahtevajo več kakor le neposredno izkušanje.

Steiner tako prikaže mišljenje kot izkustvo, ki ima višje mesto kot ostala izkustva. Poleg tega, da nam kaže samo vsebino, kar si moramo pri ostalih stvareh izkustva šele pridobiti, je tu še neki drug pomemben moment, ki utemeljuje posebnost mišljenja znotraj izkustev. "Obstaja bistvena razlika med načinom, kako se zavemo zunanjega pojava čutne dejanskosti in tudi kakšnega drugega dogajanja našega duhovnega življenja, in tistim načinom, kjer se zavemo našega lastnega mišljenja. V prvem primeru se gotovo zavedamo, da stojimo nasproti

¹⁸Prav tam, str. 43.

neki dokončani stvari; dokončani namreč do te mere, da nastane kot pojav, ne da bi na ta nastanek mi imeli nek *določilen* vpliv. Pri mišljenju je to drugače. Le na prvi pogled se zdi, da je enako ostalim pojavom. Ko dojamemo katero koli misel, tedaj vemo v popolni neposrednosti, s katero vstopa v našo zavest, da smo z njenim načinom nastajanja notranje povezani.”¹⁹

Pri mišljenju ni le danosti, temveč sem tudi sam dejaven. Misli ne nastanejo brez moje dejavnosti, medtem ko so mi ostali pojavi izkustva brez moje dejavnosti enostavno dani. Če hočem imeti vsebinsko dano neko misel, si jo moram vedno na novo postaviti in jo izgraditi. Vendar kljub nujnosti moje lastne dejavnosti ne moremo trditi, da je mišljenje tu neki subjektivni element. Pri mišljenju namreč le dopustimo, da se misli med seboj povezujejo skozi vsebino, na katero mi nimamo nobenega vpliva. “Ni naša subjektivna organizacija tista, ki *določa* povezavo med A in B na določen način, ampak je sama vsebina med A in B *edina določujoča*.”²⁰ Mi torej miselno povežemo stvari skozi samo vsebino stvari, ki je od nas povsem neodvisna. Tu lahko vidimo, da se s tem ohrani izkustveni karakter mišljenja, ki *misli sam svet* in njegovih rezultati niso produkt subjektivnosti.²¹

Steiner zavrača tudi ugovor, da bi lahko šlo za subjektiven produkt zato, ker je lahko tudi sama vsebina, po kateri se mišljenje povezuje, neki subjektiven produkt. Tako bi povezovali le tisto, kar bi sami že pred tem ustvarili. Vendar to ne gre, saj bi potem morali povezovati po zakonih, za katere ne bi vedeli, od kod prihajajo. Ravno obratno je: sami zakoni nastajajo skozi vsebino, prepoznavamo jih v njihovi lastni neposredni vsebinski transparentnosti in jih določamo kot produkte vsebine.

Samo mišljenje torej ni nekaj izven izkustvenega, ampak je “višja narava v naravi”, ki, za razliko od ostalih izkustev, nastane le skozi aktivnost človeškega duha, a deluje po svojih lastnih zakonitostih. Steiner odkrije mišljenje kot izkustveni proces, kar je praktično začetek razrešitve dualnosti, ki smo jo imeli na izhodišču: mišljenje o predmetih dejanskosti in sami dejanski predmeti.

::ZAKLJUČEK

Steiner sam obnovi do tega mesta prehojeno pot: “Do sedaj smo prišli do naslednjih resnic. Na prvi stopnji raziskovanja sveta nam celotna dejanskost stopi nasproti kot nepovezan agregat; mišljenje je vključeno v ta kaos. Ko

¹⁹Prav tam, str. 46.

²⁰Prav tam, str. 49.

²¹Glej tudi: Massimo Scaligero, *Traktat über das lebende Denken*, Verlag Urachhaus, Stuttgart, 1993, in Renatus Ziegler, *Intuition und Ich-Erfahrung*, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 2006.

prehodimo to raznolikost, tam najdemo nek člen, ki ima že v prvi formi pojavnosti tak karakter, ki naj bi ga ostali šele pridobili. Ta člen je mišljenje. Kar moramo pri ostalih izkustvih preseči, formo neposredne pojavnosti, se mora ravno pri mišljenju zadržati. Ta faktor dejanskosti, ki ga moramo pustiti v njegovi izvorni obliki, najdemo v naši zavesti in smo z njim tako povezani, *da je dejavnost našega duha obenem pojav tega faktorja*. To je ena in ista stvar, opazovana z dveh strani. Ta stvar je miselna vsebina sveta. Enkrat se pojavi kot *dejavnost naše zavesti*, drugič kot *neposreden pojav neke v sebi dovršene zakonitosti, neke v sebi določene idejne vsebine*.²²

Ta dva pogleda na mišljenje sta osnova razrešitve, ki odpravlja dualnost idejnega in realnega, saj se sama ideja najde kot nekaj realnega. Posebno se zdi predvsem to, da se mišljenje, ki je evidentna dejavnost naše zavesti, razume kot izkustveno prodiranje v danosti sveta. Najde se znotraj sveta, znotraj naravne danosti in jo obenem presega z vpogledom v povezave. Naravna danost prihaja do svojega bistva in mesto tega pojava je človek.

Steiner s povzetkom Schillerjevega pisma Goetheju²³ pokaže na delitev znanstvenih metod, ki sovpadajo s Steinerjevim filozofskim pogledom na problem idejnega in realnega: "Na splošni empirizem, ki ostane pri zunanjih čutno danih predmetih; na racionalizem, ki iz nezadostnega opazovanja gradi miselne sisteme in si, namesto da bi dejstva zbirali glede na njihovo bistvo, že vnaprej izmisli povezanosti in iz tega na fantastičen način v svet dejstev nekaj vpiše; potem pa končno na racionalni empirizem, ki ne obstoji pri splošnem izkustvu, ampak ustvari pogoje, pri katerih izkustvo razkrije svoje bistvo."²⁴ Racionalni empirizem je torej poimenovanje, ki bi ustrezalo Steinerjevi metodi filozofskega raziskovanja. V imenu nosi osnovno opredelitev mišljenja (racionalnega, idejnega) kot višjega izkustva (empiričnega, realnega) v izkustvu.

²²Rudolf Steiner, n. n. m., str. 47.

²³Schillerjevo pismo Goetheju (19. 1. 1798), kjer Schiller med drugim pravi: "Do čistih pojavov, ki so po moji sodbi eno z objektivnimi zakoni narave, lahko prodre le racionalni empirizem." Navedeno iz: www.kuehnle-online.de/literatur/schiller/briefe/1798/179801191.htm.

²⁴Rudolf Steiner, n. n. m., str. 134.

::LITERATURA

- Kallert, B. (1971): *Die Erkenntnistheorie Rudolf Steiners, Der Erkenntnisbegriff des objektiven Idealismus* (1941), Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Muschalle, M. (1997): *Zum Begriff des Gegebenen bei Rudolf Steiner*, www.studienzuranthroposophie.de/GegebenInhalt.html.
- Scaligero, M. (1993): *Traktat über das lebende Denken* (orig.: *Trattato del pensiero vivente*, 1961). Stuttgart: Verlag Urachhaus.
- Schiller, F.: *Briefverkehr von Friedrich Schiller*, <http://www.kuehnle-online.de/literatur/schiller/briefe/index.htm>
- Steiner, R. (1962): *Die Philosophie der Freiheit*. Dornach: Verlag der Rudolf Steiner-Nachlassverwaltung.
- Steiner, R. (1985): *Die Rätsel der Philosophie*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.
- Steiner, R. (1999): *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.
- Steiner, R. (1967): *Wahrheit und Wissenschaft*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.
- Ziegler, R. (2006): *Intuition und Ich-Erfahrung*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.